

สำนักช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร

องค์ความรู้จากครูช่าง
นายอมร ศรีพจนารถ

: สวดลายของชาติไทย

: ลวดลายของชาติไทย

คำว่า “**ลวดลายของชาติไทย**” นี้เมื่อฟังดูผิวเผินแล้วจะเห็นว่ายืดยาวเกินไป แต่ความจริงเป็นคำที่ถูกตัดที่สุดเพราะจะหาคำอื่นมาแทนไม่ได้ แต่เป็นลักษณะของคนไทยอย่างหนึ่งที่ชอบพูดตัดคำให้สั้น เพื่อจะได้รวดเร็วขึ้นในเวลาพูด จึงเรียกใหม่ว่า “**ลายไทย**” ทำให้คนรุ่นหลังน้อยคนไม่ทราบถึงรูปของคำเดิมเลย บางคนก็เลยเหมาเอาว่าขึ้นชื่อด้วยการเขียนสลับยอด หรือลักษณะเปลวไฟแล้วเป็นลายไทยทั้งนั้น เพราะทั้งนี้ผู้ที่แยกไม่ออกและไม่ทราบว่าคำว่า “ลายไทย” ที่ตัดมาจากคำว่า “ลวดลายของชาติไทย” นั้นโบราณอาจารย์ท่านหมายถึงสิ่งประดิษฐ์ ๒ ชนิดรวมกันอยู่ จึงทำให้คุณค่าของความหมายของคำนี้ลดน้อยลงและเลื่อนไปในที่สุด

: ลวดลายของชาติไทย

คำว่า “ลวดลายของชาติไทย” หรือ “ลายไทย” นี้หมายถึงสิ่งประดิษฐ์รวม ๒ ชนิด คือ

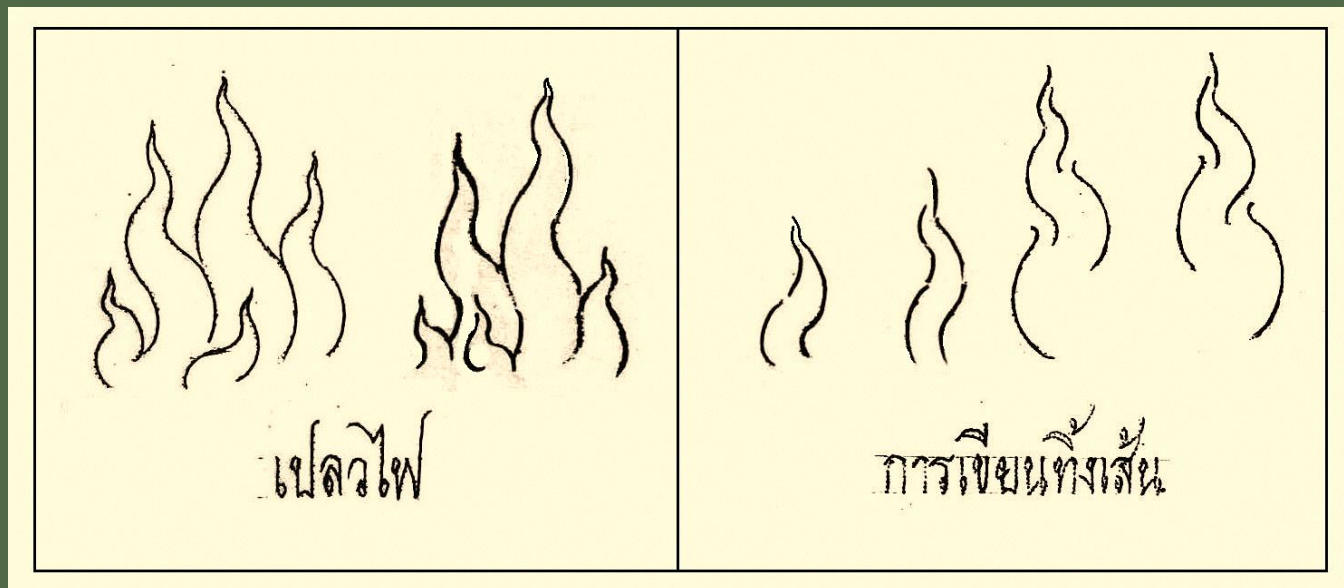
๑. **ลวดลายซึ่งเป็นกระหนก** บางทีเรียกตัดคำว่า “ลายกระหนก” โดยตัดคำว่า “ลวด” ออก ลายกระหนกถือว่าเป็นแม่บทสำคัญที่อาศัยผูกเป็นลาย
๒. **ลวดลายซึ่งเป็นลาย** โดยอาศัยจากลวดลายซึ่งเป็นกระหนกมาช่วยในการผูก

๑. ลวดลายซึ่งเป็นกระหนก

คำว่า “กนก” นี้มาแต่เดิมโบราณอาจารย์ท่านหมายถึง ดงนก และดงไม้ อันเนื่องมาจากการประดิษฐ์จากธรรมชาติอ่านว่า “กอนก” แต่เป็นการเขียนลดรูปพยัญชนะตัว อ เสียต่อมาคนรุ่นหลังขาดการสังเกตว่าแต่เดิมเขาอ่านเป็นอย่างไรและมีความหมายอย่างไร เลยอ่านออกเสียงเป็น “กระหนก” ไปบางคนสันนิษฐานแปลคำว่า “กนก” นี้ว่า “ทอง” ไปก็มี เพราะลวดลายที่ผูกเป็นเถาวัลย์สลับปลายในรูปเปลวไฟส่วนมากมักลงรักปิดทองคนรุ่นหลังเลยเข้าใจว่า แปลว่า ทอง ต่อมาเลยอ่านคำว่า “กนก” ว่า “**กระหนก**” จนทุกวันนี้ กระหนกนี้ ประดิษฐ์มาจากธรรมชาติ ๓ ชนิด คือ เปลวไฟ สัตว์ และพืชบางชนิด

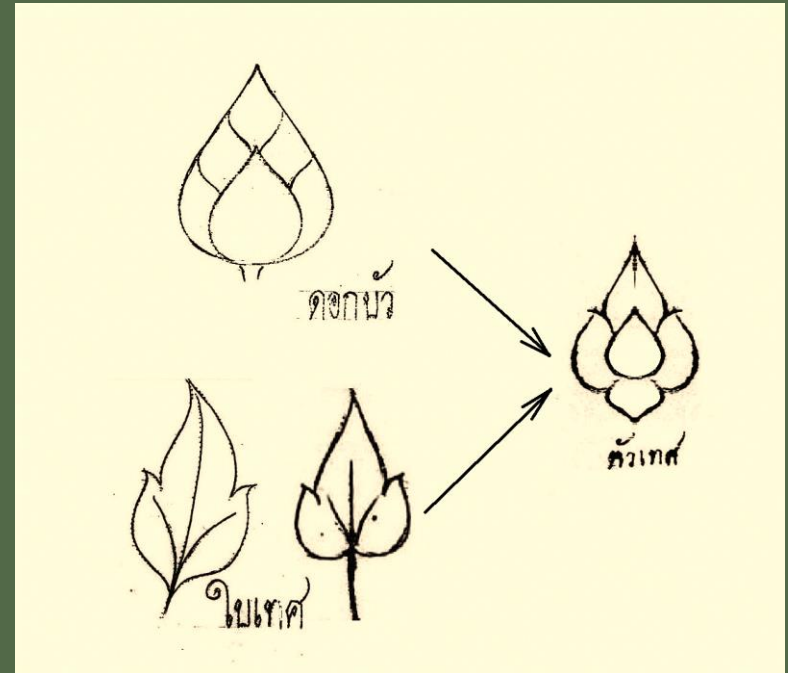
เปลวไฟ

หมายถึง ความสว่างคือปัญญาแต่เดิมลัทธิพราหมณ์นับถือว่าเป็นเทพเจ้าแห่ง
ความบริสุทธิ์ (พระอัคคี) เช่น มีการลุยไฟ เป็นต้น ทางศาสนาพุทธ หมายถึง แสงสว่าง คือ
ปัญญาอันเป็นความเจริญนั่นเอง เช่น มีการจุดธูปเทียนบูชาคุณพระรัตนตรัย

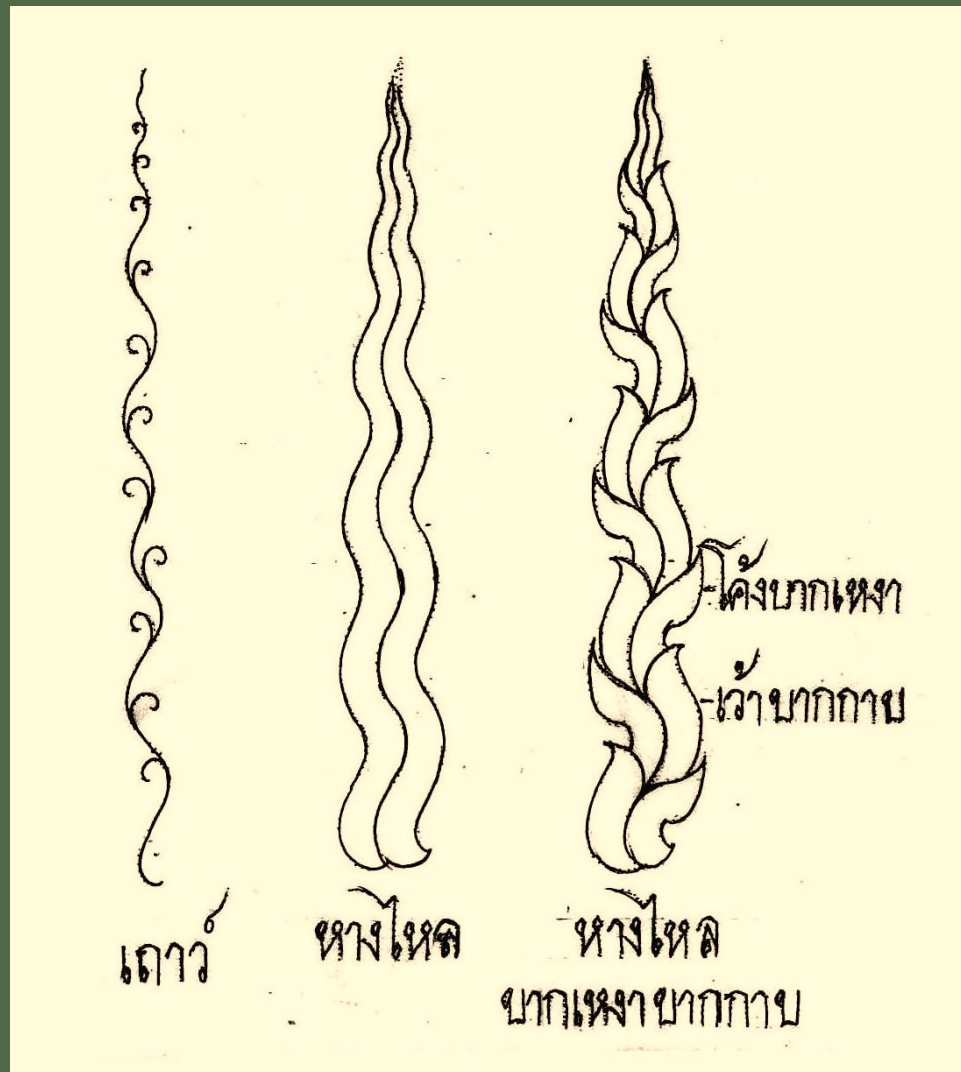

พืช

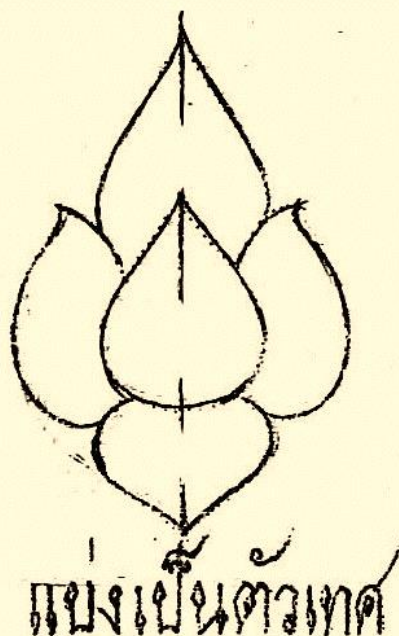
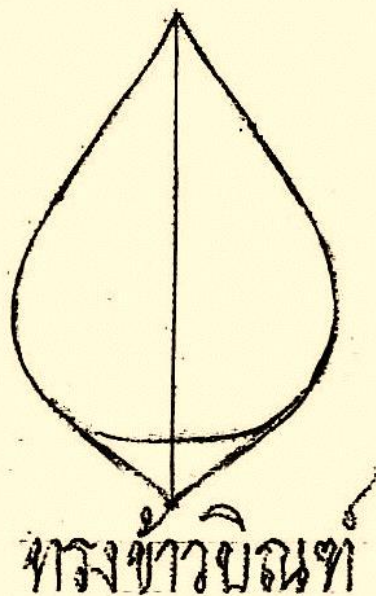
แบ่งออกหลายประเภทมี ดอกบัว ใบ
ฝ้ายเทศ หรือพุดตาน และจำพวกเถาวัลย์พันธุ์
ไม้เลื้อยต่าง ๆ บางทีผูกอยู่ในรูปทรงของรวงข้าว
บ้างเกิดจากไฟพะเนียงระเบิดบ้าง สำหรับ
ดอกบัวนี้บัดนี้โบราณจารย์ทางการช่างของไทย
ประดิษฐ์ลวดลายซึ่งเป็นกระหนกขึ้นเพื่อเป็น
พุทธบูชามีความหมายให้ระลึกถึงพระพุทธรูป
อันเกิดจากดอกบัวเป็นปฐมเหตุที่ทรงสั่งสอน
พระธรรมวินัย โดยอาศัยเปลวไฟมาเป็นเครื่อง
ผูกประกอบรวมทั้งพืชชนิดอื่น ๆ ด้วยประกอบ
ลายรูปไปในลักษณะต่าง ๆ ตามความต้องการ
และใช้ประโยชน์ในสิ่งนั้น ๆ

ตัวเทศที่ใช้ประกอบเป็นกระหนกใบเทศ
ที่กำลังเกิดจากทรงดอกบัว และใบฝ้ายเทศประสมกัน
ภาพลายเส้น จาก นายอมร ศรีพจนารถ

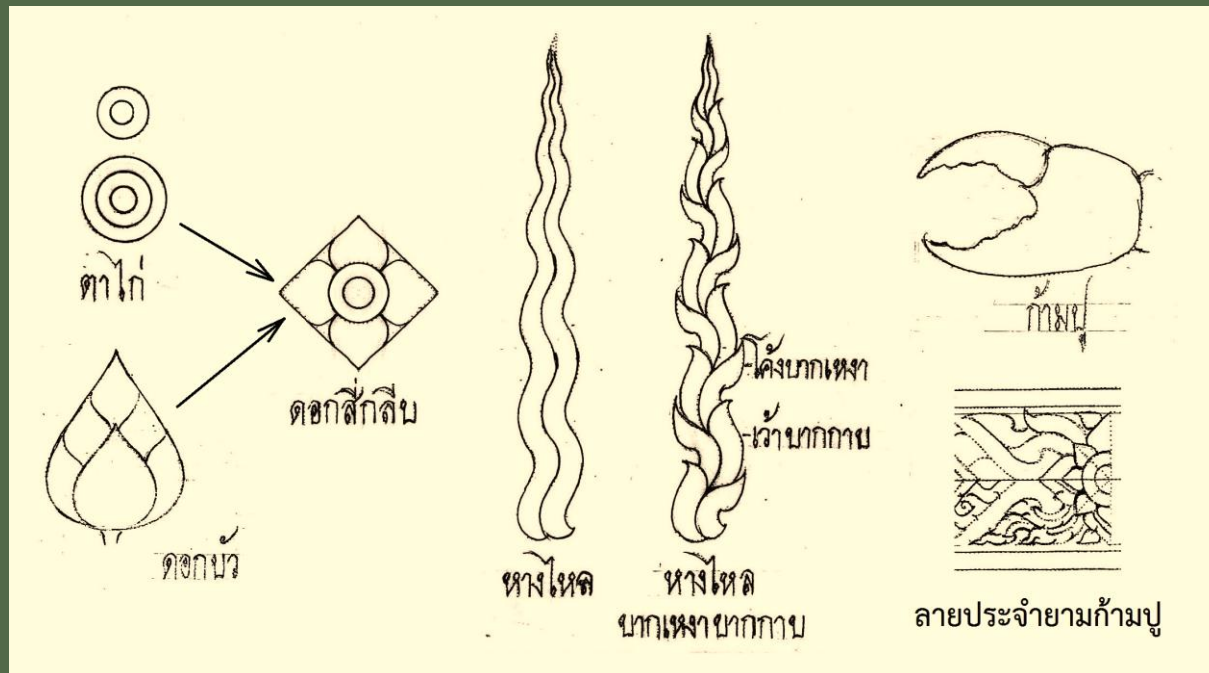
เถาไม้เลื้อยเป็นแนวทางของหางไหลที่มาของการสับตัดปลายลายกระหนก
ภาพลายเส้น จาก นายอมร ศรีพจนารถ

การเขียนลายต้วเทศ
 ภาพลายเส้น จาก นายอมร ศรีพจนารถ

ลัทธิ

เริ่มจากแม่ลายขนาดเล็กมาประกอบเป็นลายที่ใหญ่ขึ้น เช่น ลายตาไก่ ที่ใช้เป็นใจของกลางลาย ลักษณะหางไหลของงูหรือปลาไหล และกำมปู เป็นต้น จนถึงการผูกลายจากภาพลัทธิรวมทั้งลัทธิจตุบาท ทวิบาทและมัจฉาอันเป็นลัทธิประดิษฐ์ขึ้นเป็นลัทธิหิมพานต์มี ราชสีห์ คชสีห์ ลิง กระรอก กระแต จระเข้ เหา ครุฑและนาค เป็นต้น

เราแยกคำว่า “กระหนก” ออกเป็น ๒ คำ ดังนี้

ก.กอนก หมายถึง ดงนก ดงสัตว์ (รวมทั้งจตุบาททวิบาทและมัจฉา) คือ การถูกเถาวัลย์
เป็นยอดกระหนกเปลว หมายถึง ป่าแล้วมีสัตว์นานาชนิดอาศัยอยู่ทำให้มีชีวิตชีวาขึ้น

ข.กอไม้ หมายถึง ดงไม้ คือ การถูกเถาวัลย์เป็นพืด (ต่อเนื่อง) ไปล้วน ๆ โดยไม่มีสัตว์
ปะปนอยู่ก็มี

จากที่มาต่าง ๆ ของกระหนกเราอาจให้คำจำกัดความของกระหนกได้ ดังต่อไปนี้

“กระหนก คือ การประดิษฐ์จากธรรมชาติต่าง ๆ อาศัยธาตุ ๔ มี ดิน น้ำ ลม ไฟและ
จะต้องประกอบด้วยองค์ ๕ ของพฤษชาติ คือ กอ กาบ กิ่ง ก้านและใบมาผูกเป็นลวดลาย
ในรูปของกระหนกได้จึงจะสมบูรณ์”

ธาตุ ๔

ดิน คือ การผูกกระหนกจำเป็นจะต้องมีบ่อเกิด คือ ต้นตอเสียก่อน เช่น เถาวัลย์จะเป็นเถาได้ก็จะต้องมีราก เถา หรือมีโคน เป็นต้น

น้ำ คือ การผูกกระหนกจะต้องมีตัวกระหนกที่มีทรงดีสวยงาม และจะต้องมีขนาดเท่า ๆ กันตลอด คือ ไม่อ้วนหรือไม่ผอมจนเกินไป

ลม คือ การผูกกระหนกจะต้องมีเส้นเคลื่อนไหวให้สัมพันธ์กันตลอดดูไม่ขัดตา คือ มีความสลับเหมือนเปลวไฟต้องลมกระพือพัดฉะนั้น

ไฟ คือ การผูกกระหนกจะต้องคำนึงถึงระยะถี่ห่างของเถาต่อเถา ไม่ให้ชิดและห่างเกินไป เราเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ช่องไฟงาม” อันหมายถึงระยะต่าง ๆ ที่เป็นพื้นถ้าเราเจาะออกคัดตัวกระหนกให้ลอยตัว ช่องที่เจาะออกหรือฉลุออกถ้าเป็นหนังใหญ่ เราเรียกช่องที่ฉลุออกนั้นว่า “ช่องไฟ” คือ ทำให้แสงผ่านได้ เมื่อดูแล้วจะทราบทันทีว่ากระหนกที่ผูกขึ้นนั้นจะงามหรือไม่ โดยเฉพาะที่สำคัญอย่างยิ่งเราใช้การสลับของยอดเปลวเพลิงมาเป็นยอดของกระหนกทุกยอด

องค์ ๕

คือ การผูกกระทงอันเนื่องมาจากธรรมชาติ ได้แก่ เถาวัลย์ กระทงเถาหนึ่งจำเป็นที่จะต้องมีที่เริ่มต้น และถึงที่สุดส่วนกลางเถาจะประกอบด้วยอะไรก็แล้วแต่ คือ นอกจากธาตุ ๔ อันเป็นสิ่งจำเป็นแล้วจะต้องมี กอ กาบ กิ่ง ก้านและใบ อันเป็นลักษณะส่วนประกอบที่สำคัญของเถาวัลย์อีกด้วย ฯลฯ

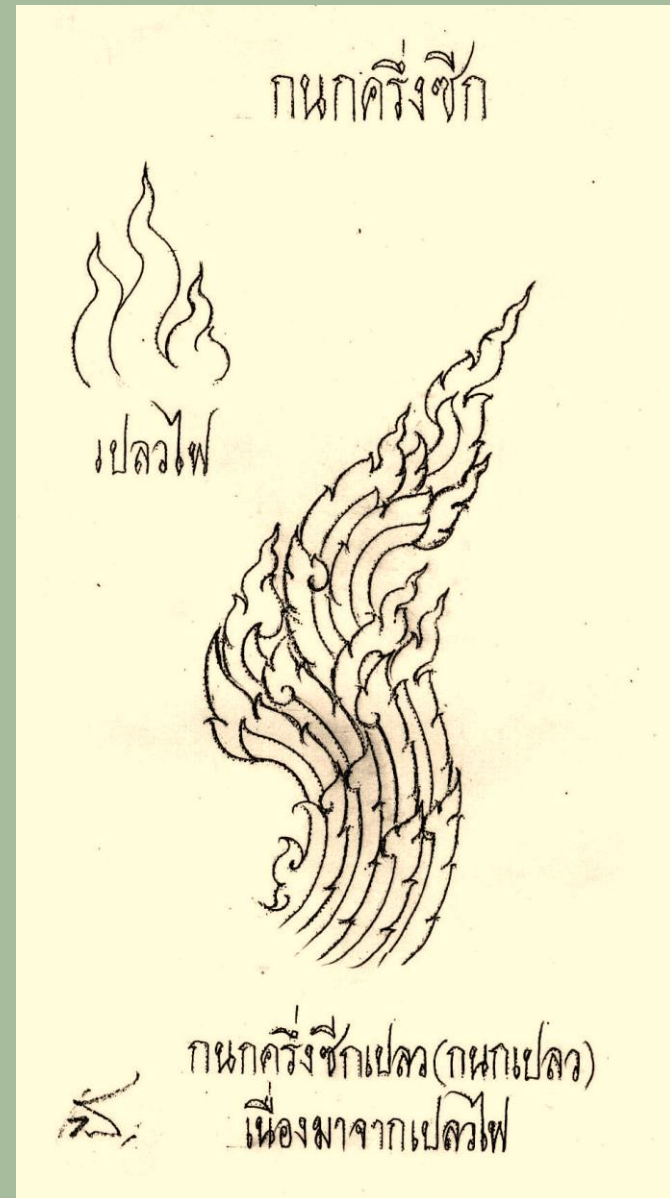
ต่อไปนี้จะกล่าวถึงลวดลายซึ่งเป็นกระทง (ในข้อที่ ๑) เราสามารถที่จะแบ่งออกเป็นแม่บทใหญ่ ๆ ได้ ๑๐ ชนิดด้วยกันและโหมคพิเศษอีก ๒ ชนิดดังนี้ ๑.กระทงเปลว ๒.กระทงใบเทศ ๓.กระทงเครื่องชุก ๔.กระทงรวงข้าว ๕.กระทงหน้าสัตว์ ๖.กระทงก้านขด ๗.กระทงขบคาบ ๘.กระทงพะเนียง ๙.กระทงหางโต ๑๐.กระทงเค้าภาพ

๑. กระหนกเปลว

เนื่องมาจากยอดสะบัดของเปลวเพลิง

ก.ที่เป็นลักษณะแท้ คือ เปลวเครือเถา

ข.ที่เป็นลักษณะผสม คือ กระหนกครึ่งซีกหรือกระหนกกินรี หรือเราจะเรียกได้อีกชื่อหนึ่งว่า **“กระหนกนาง”** อยู่ในทรงสามเหลี่ยม ขายตรง หรือเนื่องมาจากดอกบัวหลวงโดยมีความกว้าง ๑ ส่วนสูง ๒ ส่วนแบ่งเป็น เหงากาบ ยอด

๒. กระจกใบเทศ

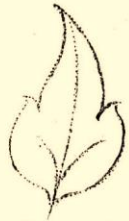
เนื่องมาจากใบฝ้ายเทศหรือใบพุทตานแบ่งเป็น ๓ ลักษณะ คือ

ก.ที่เป็นลักษณะแท้ คือ ใบเทศเครือเถา

ข.ที่เป็นลักษณะผสม คือ กระจกครึ่งซีกหรือกระจกกึ่งหรืออยู่ในทรงสามเหลี่ยมชายธง หรือเนื่องมาจากดอกบัวหลวงโดยมีความกว้าง ๑ ส่วนสูง ๒ ส่วน แบ่งเป็นเหงา กาบ ยอด

ค.กระจกเปลวใบเทศ (เปลวเพลิงผสมใบเทศ)

กนกครึ่งซีก

ใบเทศ

ค.

กนกครึ่งซีกใบเทศ (กนกใบเทศ)
เนื่องมาจากใบเทศ

กนกครึ่งซีก

เปลวไฟ

ใบเทศ

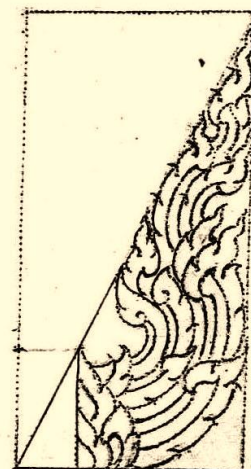
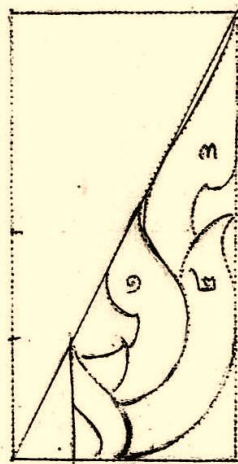
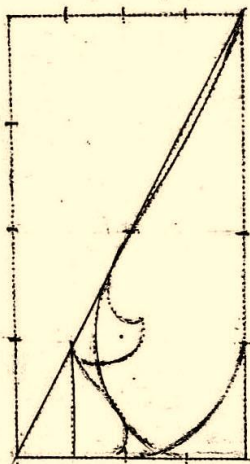

กนกครึ่งซีกเปลวใบเทศ (กนกเปลวใบเทศ)
ค. เนื่องมาจากเปลวไฟและใบเทศ

๓. กระทบเครื่องชั่ง

คือ การผูกกระทบเปลวหรือกระทบใบเตยในทรงเครื่องชั่งของดอกบัวหลวงโดยมีความกว้าง ๑ ส่วนสูง ๒ ส่วนเรียกได้สองชื่อ คือ กระทบกិនรีหรือกระทบนางอย่างหนึ่ง และกระทบหางหงส์อีกอย่างหนึ่ง เพราะกระทบเครื่องชั่งนี้นำไปต่อเป็นส่วนหางของกិនรีและหงส์ ซึ่งเป็นสัตว์หิมพานต์เราก็เรียกตามชื่อของสัตว์นั้น บางที่กระทบเครื่องชั่งก็อาจผูกปนไปกับหน้าสัตว์หิมพานต์บางชนิดได้เท่าที่ปรากฏมี ๓ ชนิด คือ กระทบราชสีห์ กระทบครุฑ กระทบนาค

กนกครึ่งซีก

ก. ส่วนของกนก กว้าง ๑ สูง ๒
 ข. ขีดเส้นแบ่งมุมเป็นรูปซีกของ
 ค. แบ่งส่วนแต่ละด้านเป็น ๔ ส่วน
 ง. ร่างทรงคอกบัว, ตัวห้าม, ทรงกนก

ก. แบ่งครึ่งตัวห้าม
 ข. เพิ่มกาบ
 ค. แบ่งส่วนกนกเป็นสามส่วน

แบ่งส่วนต่างๆ
 ของแต่ละส่วนโดยการ
 เขียนแบ่งครึ่ง
 ๑. เหนือ ๒. กาบ ๓. ขอด

หากสะดวกตามส่วนต่างๆ,
 สอดได้ และเขียนสับคส่วนของ
 กนกเป็นเนื้ลวไฟ หรือใบเทศ

นายอมร ศรีพจนารถ

กนกครึ่งซีก

๑๑ มค ๖๖

ครึ่งซีกเปลว

ครึ่งซีกใบเทศ

ครึ่งซีกเปลวใบเทศ

ครึ่งซีกพาค

ครึ่งซีกครุฑ

๔. กระหนกรวงข้าว

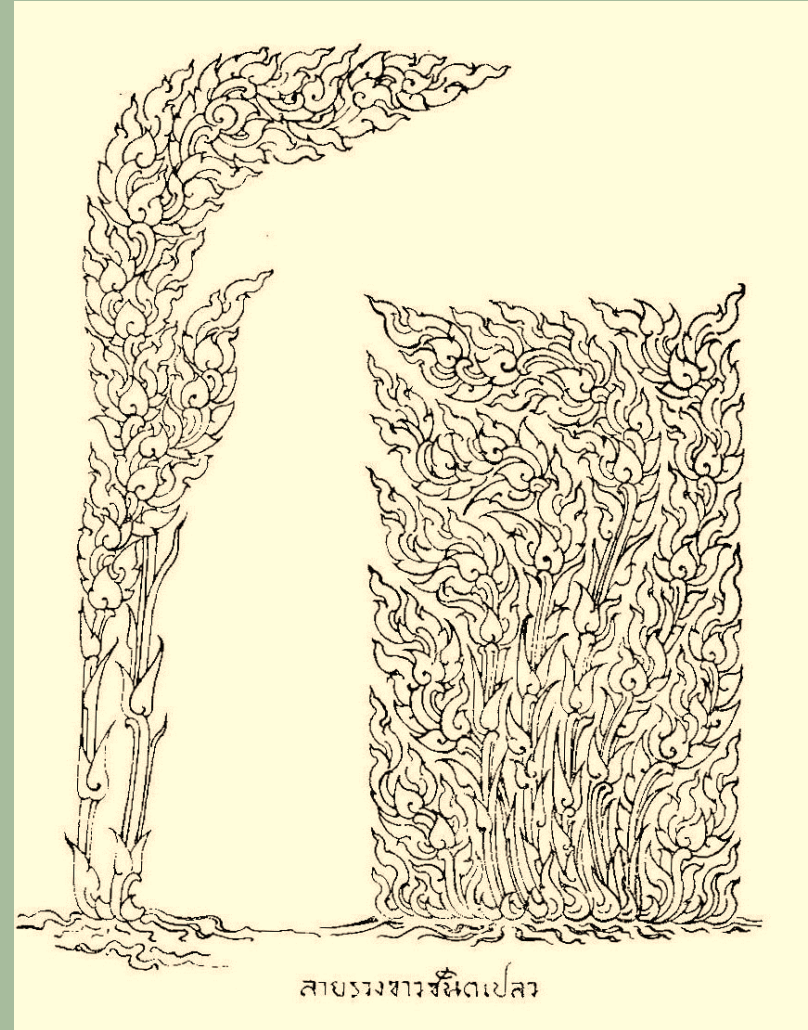
คือ การนำเอากระหนกเปลวและ
กระหนกใบเทศมาปนกันแล้วผูกอยู่ในทรง
ของรวงข้าวและต้นข้าว

ก. กระหนกรวงข้าวเปลว

ข. กระหนกรวงข้าวใบเทศ

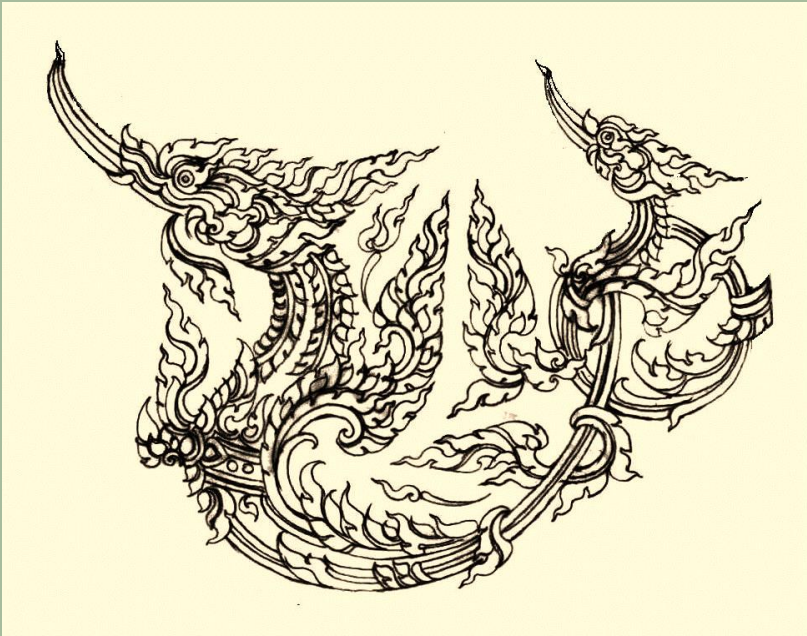
ค. กระหนกรวงข้าวเปลวใบเทศ

(เปลวเพลิงผสมใบเทศ)

ภาพลายเส้น จาก พระเทวาภินิมิต

๕. กระจกหน้าสัตว์

ลายประดับมุกบนบานประตูหอพระมณเฑียรธรรม
วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

คือ กระจกเปลวและกระจกใบเทศที่
ประดิษฐ์ต่อส่วนยอดเถาของกระจกเป็นหน้าสัตว์
หิมพานต์หรือเครื่องตัว (จากหัวถึงสระเอว) รวมทั้ง
พวงมัจฉา

ก.กระจกหน้าสัตว์ประเภทสัตว์จัดดูบาท

ข.กระจกหน้าสัตว์ประเภทสัตว์ทวิบาท

ค.กระจกหน้าสัตว์ประเภทมัจฉา

ง.กระจกซึ่งผูกกอยู่ในรูปเครื่องคนเครื่องตัว

(พระ นาง)

จ.กระจกซึ่งผูกกอยู่ในรูปยักษ์เครื่องตัว

๖. กระจก้านขด

คือ กระจกเปลวและกระจกใบเทศซึ่ง
ผูกขดเป็นรูปลักษณะกลมคล้ายเลขหนึ่งของไทย
สลับบ้างขาว

ก. ก้านขดเปลว

ข. ก้านขดใบเทศ

ค. ก้านขดเปลวใบเทศ

ง. ก้านขดเทพประนม

จ. ก้านขดหน้าสัตว์

ฉ. ก้านขดขบคาบ (ใช้ผสมในข้อ ก. ข. ค. ง.

จ. และ ข. ได้)

ช. ก้านขดหางโต (ใช้ผสมในข้อ ก. ข. ค. ง.

จ. และ ฉ. ได้)

ภาพถ่ายเส้น จาก นายอมร ศรีพจนารถ

หมายเหตุ กระจก้านขดเทพประนม จะผูกเป็นกระจก้านขดเทพประนมด้านข้างหรือด้านอัดก็ได้

กระจก้านขดหน้าสัตว์ แยกออกเป็นสัตว์จัตุบาท ทวิบาทและมัจฉา

สัตว์จัตุบาท

- ก. ๑.กระจก้านขดราชสีห์เปลว
๒.กระจก้านขดราชสีห์ใบเทศ
๓.กระจก้านขดราชสีห์เปลวใบเทศ
- ข. ๑.กระจก้านขดคชสีห์เปลว
๒. กระจก้านขดคชสีห์ใบเทศ
๓. กระจก้านขดคชสีห์เปลวใบเทศ

สัตว์ทวิบาท

- ก. ๑.กระจก้านขดครุฑเปลว
๒.กระจก้านขดครุฑใบเทศ
๓.กระจก้านขดครุฑเปลวใบเทศ
- ข. ๑.กระจก้านขดหงส์เปลว
๒.กระจก้านขดหงส์ใบเทศ
๓.กระจก้านขดหงส์เปลวใบเทศ

มัจฉา

- ๑.กระจก้านขดนาครเปลว
- ๒.กระจก้านขดนาครใบเทศ
- ๓.กระจก้านขดนาครเปลวใบเทศ

พิเศษ กระจก้านขดหน้าสัตว์นี้ล่างที่ผูกต่อเป็นลิง
ครึ่งตัว เช่น พาลี สุครีพ องคต หนุมานและชมพูพานก็มี
นอกจากนี้ยังใช้กระจก้านขดขบคาบและกระจก
ก้านขดหางโตผูกปนกันในข้อ ง. จ. ก็ได้

๗. กระจกขบคาบ

คือ กระจกเปลวและกระจกใบเทศที่มีการผูกบางข้อเป็นกระจกขบคาบปะปนกันไป ตามระยะช่องไฟมี ๒ ชนิด คือ ก.กระจกขนาดขบ ข.กระจกนกคาบ

ก. กระจกขนาดขบ

๑. กระจกขนาดขบเปลว

๒. กระจกขนาดขบใบเทศ

๓. กระจกขนาดขบเปลวใบเทศ

๔. กระจกขนาดขบหางโตเปลว

๕. กระจกขนาดขบหางโตใบเทศ

๖. กระจกขนาดขบหางโตเปลวใบเทศ

นอกจากนี้เราจะใช้เป็นกระจกขนาดขบก้านขดต่าง ๆ และกระจกขนาดขบหน้าสัตว์ต่าง ๆ ก็ได้

ข. กระจกคาบ

๑. กระจกนกคาบเปลว

๒. กระจกนกคาบใบเทศ

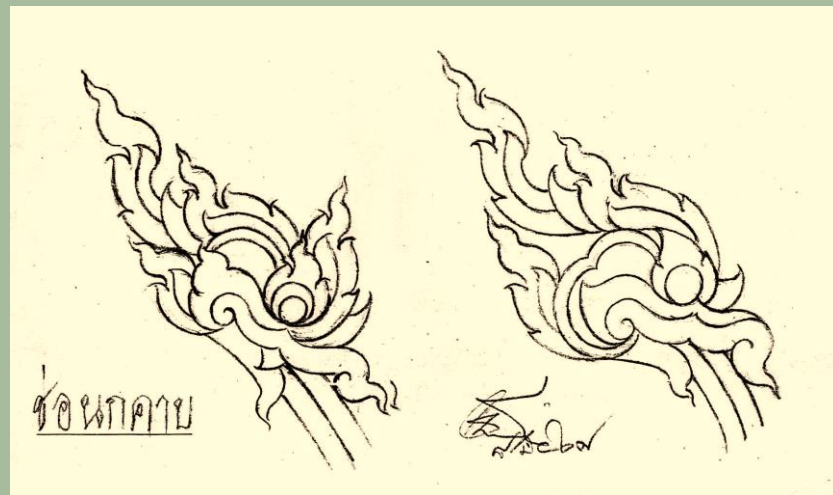
๓. กระจกนกคาบเปลวใบเทศ

๔. กระจกนกคาบหางโตเปลว

๕. กระจกนกคาบหางโตใบเทศ

๖. กระจกนกคาบหางโตเปลวใบเทศ

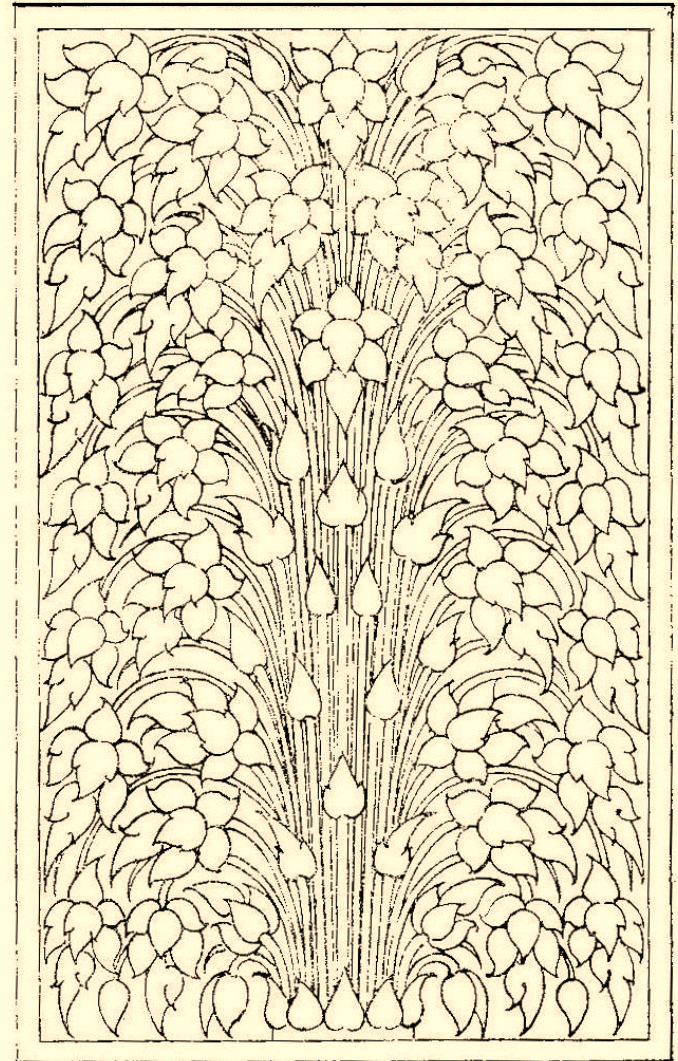
หมายเหตุ กระจกขบคาบนี้ลงที่การผูกกระจกเถาเดียวกันมีทั้งกระจกขนาดขบและกระจกนกคาบปนกันก็มี

๘. กระหนกพะเนียง

คือ กระหนกเปลวและกระหนกใบเทศ
รวมกันมาผูกเป็นกระหนกตัวติดและตัวขาดใน
ลักษณะพุ่งจากพื้นดินขึ้นสู่เบื้องบนแล้วขาดตัวตก
ลงมาที่เก่าจะเป็นทรงอะไรก็ได้ คือ การประดิษฐ์
มาจากไฟพะเนียงนั่นเอง

ประเภทลายพะเนียง

ลายพะเนียงนี้ เชื่อกันว่าเกิดจากไม้ไฟชนิดหนึ่ง
คือไฟพะเนียง

๙. กระหนกหางโต

คือ กระหนกเปลวและใบเทศที่มาประดิษฐ์เป็นทรงพู่ชนปลายหางของสิงโตมาจัดให้เข้ารูปในทรงดอกบัว

- ก. กระหนกหางโตเปลว (เครือเถา)
- ข. กระหนกหางโตใบเทศ
- ค. กระหนกหางโตเปลวใบเทศ
- ง. กระหนกหางโตก้านขดเปลว
- จ. กระหนกหางโตก้านขดใบเทศ
- ฉ. กระหนกหางโตก้านขดเปลวใบเทศ
- ช. กระหนกหางโตขบคาบ (ใช้เป็นกระหนกหางโตขบคาบในก้านขดต่าง ๆ ได้)
- ซ. กระหนกหางโตหน้าสัตว์ (ใช้อย่างเดียวกับข้อ ช.)
- ณ. กระหนกหางโตรวงข้าว

ภาพลายเส้น จาก นายอมร ศรีพจนารถ

๑๐. กระจกเคล้าภาพ

คือ กระจกเปลวและกระจกใบเทศที่มีวิธีการผูกเคล้ากันไปกับภาพคนครึ่งตัว (พระ) หรือจะเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “กระจกภาพ” ก็ได้

ก.กระจกเคล้าภาพเปลวธรรมดา

ข.กระจกเคล้าภาพใบเทศธรรมดา

ค.กระจกเคล้าภาพเปลวใบเทศ

ง.กระจกเคล้าภาพก้านขด

จ.กระจกเคล้าภาพปณหน้าสัตว์

ฉ.กระจกเคล้าภาพขบคาบ

ช.กระจกเคล้าภาพหางโต

ทั้งหมดนี้เป็นแม่บทแท้ ๆ ของกระจกแต่นอกเหนือจากที่กล่าวนี้ยังจัดเป็นหมวดพิเศษอีก

๒ หมวดคือ

ลายประดับมุกบนบานประตูพระอุโบสถวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม

หมวดพิเศษ

๑. ภาพกระหนก ได้แก่ การผูกเป็นภาพเทวดา ยักษ์หรือสัตว์ในจำพวกหิมพานต์มีสัตว์ จัตุบาท ทวิบาท มัจฉาเช่น ราชสีห์ คชสีห์ ลิง กิन्नร ครุฑ หงส์และนาค เป็นต้น เป็นภาพทั้งตัวแล้ว จึงผูกกระหนกขึ้นเป็นเถาความหมายเป็นพื้นที่เพื่อค้ำให้ภาพชัดเจน เราเรียกภาพที่ผูกขึ้นเป็น ประฐานนี้ว่า **“ภาพกระหนก”** ส่วนมากมักใช้เป็นบานประตูหรือหน้าต่างของ โบสถ์ วิหาร ของ บานตู้พระธรรมอาจเขียนลายรดน้ำหรือภาพประดิษฐ์สีก็ได้ บางที่ถ้าไม่ผูกเป็นกระหนกก็ใช้เป็น ลายดอกไม้ร่วงแทนก็ได้เช่นกัน เรียกชื่อภาพกระหนกนี้ตามลักษณะที่ใช้ได้อีกชื่อหนึ่งว่า **“ทวาร บาน”** หมายถึง บานประตูหรือบานหน้าต่างนั่นเอง แต่ถ้าเขียนว่า **“ภาพเทพทวารบาล”** ก็แปลว่า ภาพเทวดารักษาบานหรือช่องพระทวาร (ประตู) หรือบานพระบัญชาของพระที่นั่งต่าง ๆ

ภาพเทพทวารบาล

หมวดพิเศษ

๒. กระหนกระเริง คือ การผูกกระหนกทุกชนิดในแม่บททั้ง ๑๐ อย่างคละเคล้ำกันไป รวมทั้งภาพกระหนกด้วย หมายถึง ผู้คิดผูกกระหนกระเริงนี้คิดทำงานขึ้นเดี่ยวแต่ดูได้หลายรส เป็นข้อคิดที่ไม่ต้องสิ้นเปลืองเนื้อที่ เท่าที่ ค้นพบที่เป็นงานชิ้นโบราณที่สุดคือ **“ลายตู้ฝีมื้อวัดเชิงหวาย”** สมัยอยุธยาและงานบานตู้เท่านั้นที่เป็นกระหนกระเริง

หัวใจสำคัญของการร่างและแบ่งส่วนของกระหนกนั้นมี ๑. เถา ๒. หางไหล ๓. การบาก เหงาบากกาบ ทรงของกระหนกประกอบด้วย เหงา กาบ ยอด คำว่า “ซ่อ” ถ้าใช้ควบกับคำว่า “กระหนก” เป็น “ซ่อกระหนก” แล้วหมายถึงการตัดส่วนหนึ่งส่วนใดของกระหนกทั้งเถาออกมาจากเถาใหญ่ เราเรียกส่วนที่ตัดขาดออกมานั้นว่า “ซ่อกระหนก” หรือจะเป็นการจงใจร่างขึ้นเพียงช่องหนึ่งช่องใดโดยตรงก็ได้

ลายบานตู้พระธรรมฝีมือวัดเชิงหวาย

๒. ลวดลายซึ่งเป็นลาย

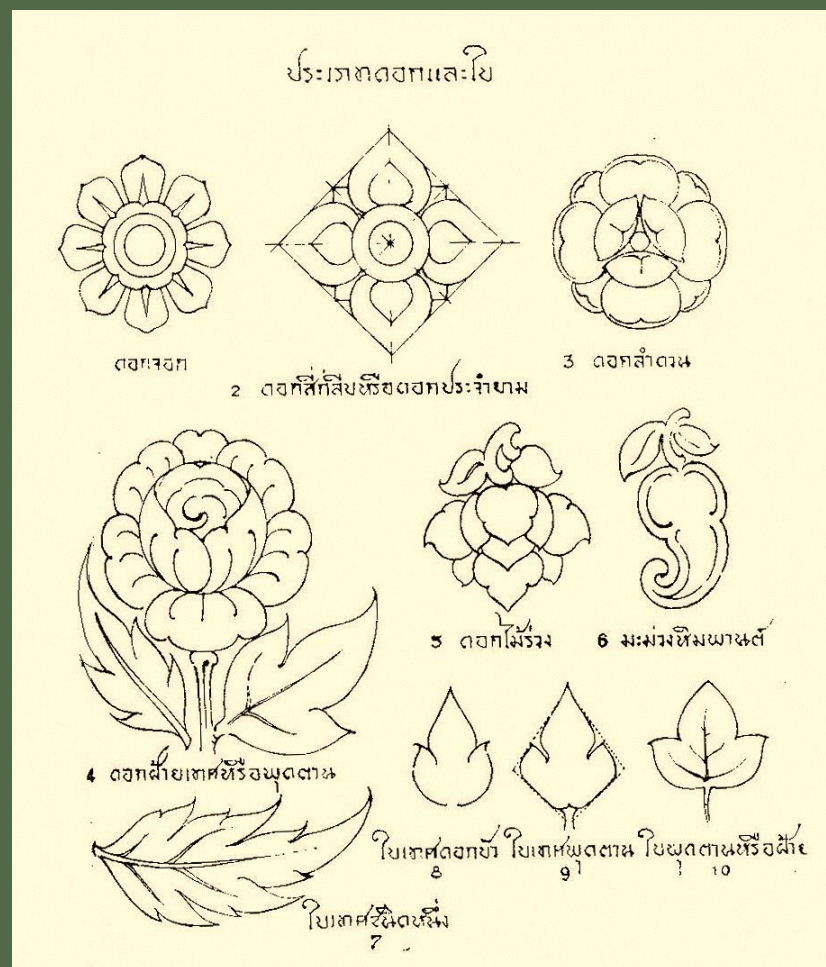
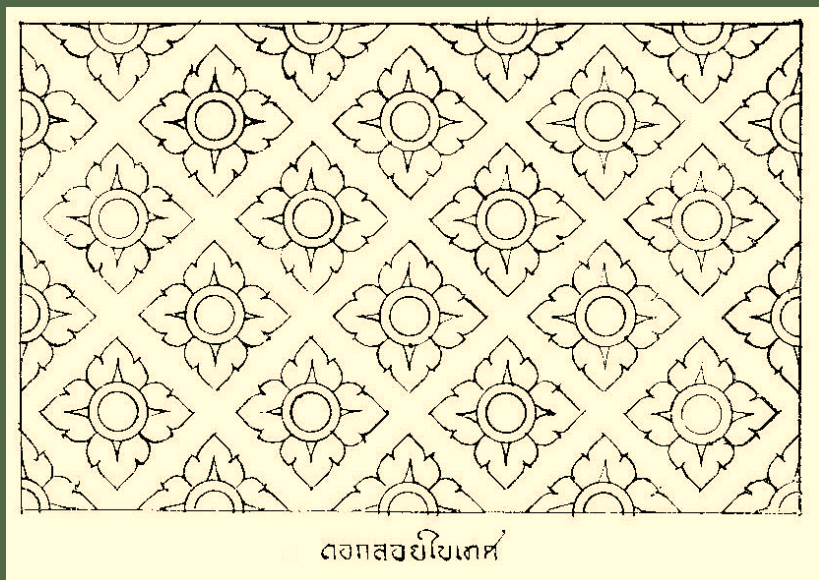
คือ การดัดแปลงจากกระหนกมาใช้เกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ อาจเป็นขนาดใหญ่หรือเล็กก็ได้ เช่น ขนาดใหญ่ก็ ได้แก่ การผูกเป็นลายขึ้นอยู่ในทรงของรูปสามเหลี่ยมหน้าจั่ว ใช้เป็นลายหน้าจั่วด้านสกัดหัวท้ายของโบสถ์ วิหาร ศาลา เป็นต้น ส่วนขนาดกลางหรือเล็กก็ได้แก่ ลายประตู หน้าต่างและภาชนะต่าง ๆ เช่น พานแว่นฟ้า ชัน หีบ ตลับ ตะลุ่ม เป็นต้น อาจเขียนเป็นลายดอกลอยหรือลายประดับมุก บางทีก็ประดิษฐ์เป็นสิ่งกึ่งธรรมชาติ เช่น ลายดอกพุดตาน เป็นลายดอกไม้ ลายใบไม้ลาย ลายก้านต่อดอกอะไรเหล่านี้ ทำให้เห็นว่าเป็นดอกเป็นใบ แต่มีเถาหรือยอดกระหนกอันเนื่องมาจากการสับัดของเปลวไฟด้วย หากเราไม่สังเกตแล้วจะเหมาเอาว่าเป็นกระหนกทั้งสิ้น

การที่เรานำเอาลวดลายซึ่งเป็นกระหนกมาดัดแปลงเป็นลายนี้เราสามารถจะให้คำจำกัดความเพื่อที่จะชี้ให้เห็นลักษณะการแตกต่างระหว่างคำจำกัดความของ ลาย และกระหนก ได้ ดังนี้

“ลาย อยู่ในทรงสมมุติในรูปดอกไม้สำเร็จในตัวของมันเอง”

การผูกลายซึ่งอาศัยกระหนกและประดิษฐ์เป็นกึ่งธรรมชาตินี้แบ่งออกเป็นหลักใหญ่ ๆ ได้ ๓/ ชนิด ดังนี้

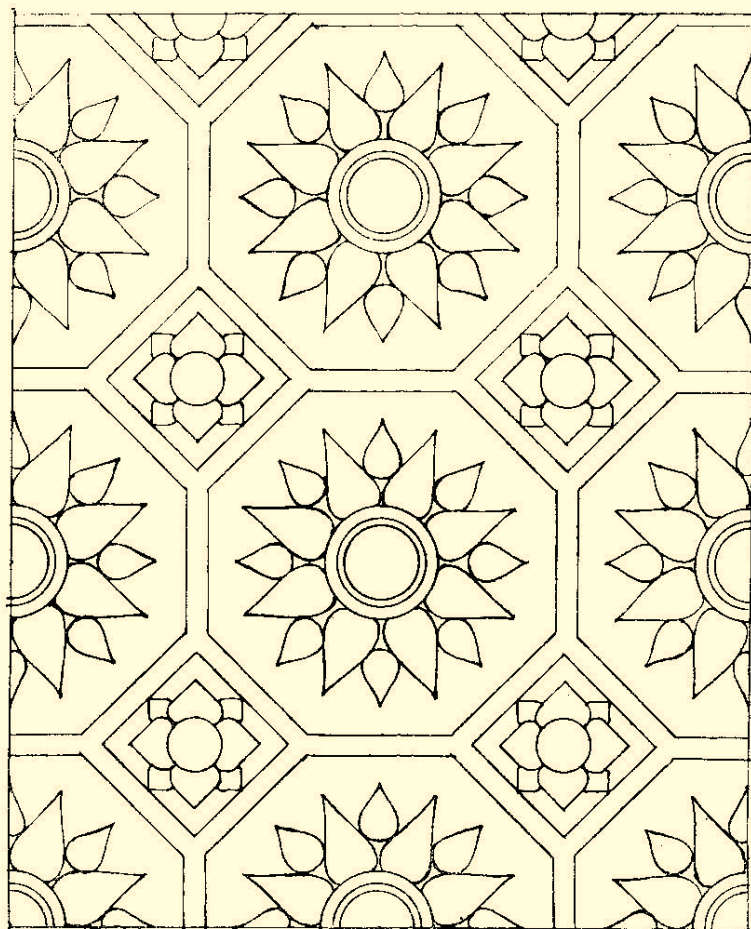
- ก. เป็นลายซึ่งเนื่องมาจากกระหนกต่าง ๆ ในแม่บททั้ง ๑๐ ประเภทซึ่งรวมทั้งหมดพิเศษทั้ง ๒ หมวดด้วย
- ข. เป็นลายซึ่งเนื่องมาจากการประดิษฐ์เป็นดอกลอยต่าง ๆ ลางที่ก็มีก้านเชื่อมโยงต่อกันเราอาจเรียกตามลักษณะของลายนั้น ๆ ตามที่มาของการคิดประดิษฐ์ เช่น ลายดอกสี่กลีบ ลายกุดั่นก้านแย่ง เป็นต้น
- ค. เป็นลายซึ่งเนื่องจาก อาศัยธรรมชาติโดยตรง เช่น เป็นลายดอกไม้ ใบไม้ ลายดอกพุดตาน เป็นต้น

ภาพลายเส้น จาก พระทวารภินิมิต

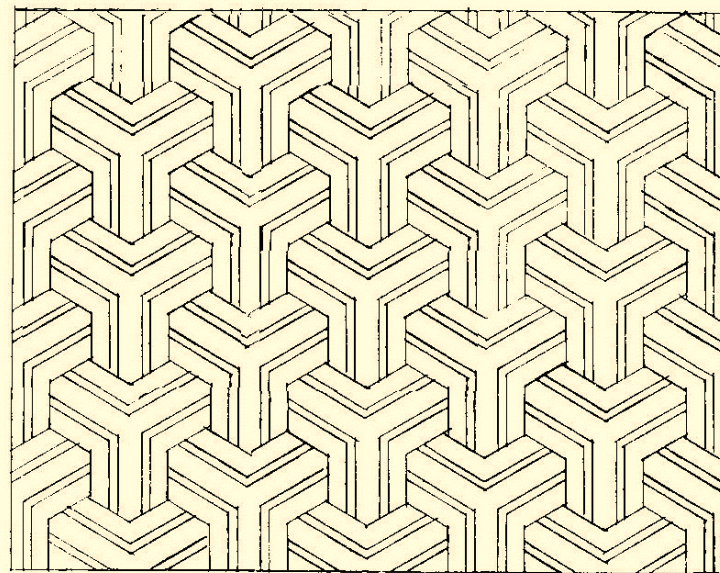
- ง. เป็นลายซึ่งเนื่องมาจากอาศัยธรรมชาติ มาดัดแปลงโดยเอาส่วนต่าง ๆ ของสัตว์และพืชมาประกอบกัน เข้าบ้าง โดยตรงบ้าง บางทีก็ใช้ทรงนอกของสิ่งธรรมชาตินั้นมา ผูกขึ้นเพื่อใช้เป็นประโยชน์ตามความต้องการ เช่น ลายดาวล้อมเดือน ลายแข่งสิงห์ ลายบัวพันยักษ์ ลายดอกจอก ลายรังแตน เป็นต้น
- จ. เป็นลายซึ่งเนื่องมาจากการประดิษฐ์โดยตรง เช่น ลายเกราะเพชร
- ฉ. เป็นลายซึ่งเนื่องมาจากการประดิษฐ์จากภาชนะที่ใช้สอยอันเนื่องมาแต่การประดิษฐ์จากธรรมชาติอีกทีหนึ่ง เช่น ลายโคม ลายเฟือง ลายอุบาก ลายเกลียว ลายพุ่มข้าวบิณฑ์
- ช. เป็นลายซึ่งเนื่องมาจากการประดิษฐ์จากผลไม้ ดอกไม้และสัตว์บางชนิด เช่น ลายลูก ฟักก้ามปู ลายประจ๋ายามก้ามปู เป็นต้น

ประเภทลายดาว

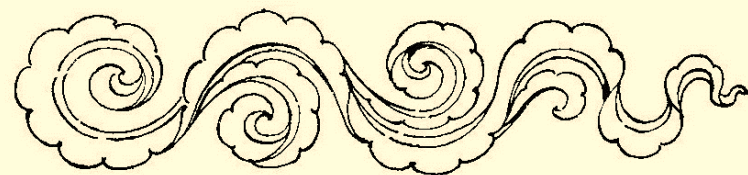

ลายดาวกระฉาย

65 ประเภทลายเข็ดเตล็ด

1 ลายกระเข้ซร่แบบเทศ (ลายฉิมสรวง)

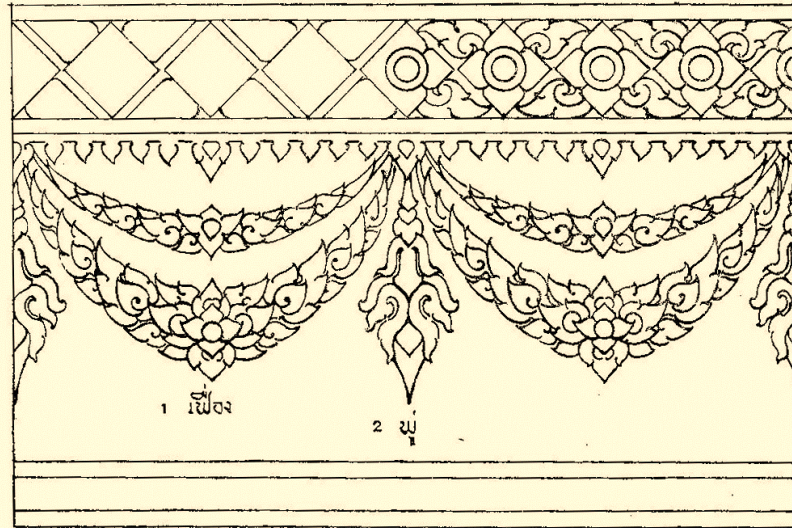

2 ลายข้อย

3 ลายสร้อยดอกชวงฉิม

4 ลายขระเรีฉิม

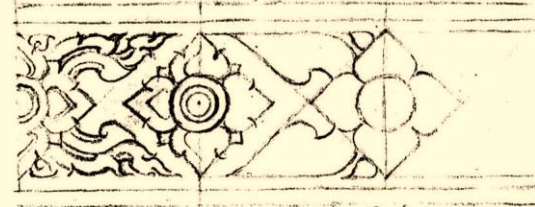
1 เฟื้อง

2 ขลุ่ย

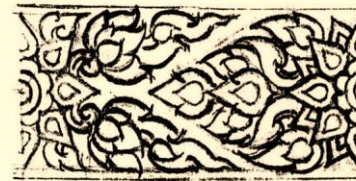
รวมเรียกว่า สายเฟื้อง

ภาพลายเส้น จาก พระเทวาภินิมิต

ประเภทลายหน้ากระดาน

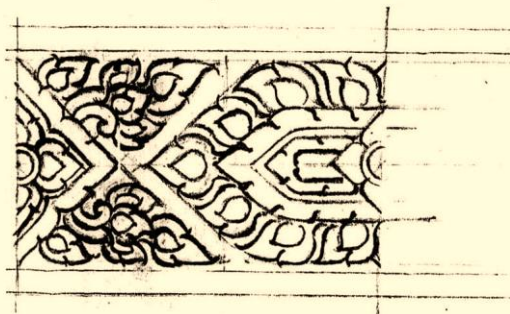

ลายหน้าจ๋ามก้ามปูปลว

สม. ๖๗.

ลายลูกฟักก้ามปูปลวใบเทศ

ลายลูกฟักก้ามปูปลว

ภาพลายเส้น จาก นายอมร ศรีพจนารถ

สำนักช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร